

Πλωτίνος: *Εννεάς* VI.4-5

Πλωτίνος: *Plotinus Ennead VI.4 and VI.5: On the Presence of Being, One and the Same, Everywhere as a Whole* («The *Enneads* of Plotinus with Philosophical Commentaries»). Εισαγωγή, αγγλική μετάφραση, υπόμνημα Eyjolfur Kjalar Emilsson & Steven Keith Strange. Las Vegas/Zurich/Athens: Parmenides Publishing 2015, 305 σ., 36 €.

Κρίνει ο Παναγιώτης Παύλος (Πανεπιστήμιο του Όσλο)

panagiotis.pavlos@ifikk.uio.no

Η έκδοση αυτή συνιστά το πέμπτο βήμα του φιλόδοξου προγράμματος του εκδοτικού οίκου «Parmenides» που στόχο έχει να προσφέρει στην ακαδημαϊκή κοινότητα νέες μεταφράσεις και κριτικές εκδόσεις όλων των *Εννεάδων* του Πλωτίνου. Η παρούσα έκδοση της *Εννεάδος* VI.4-5 αποτελεί ένα εργαλείο, ένα κλειδί που ξεκλειδώνει τις θύρες και παρέχει πρόσβαση στα σκοτεινά δώματα της πλωτίνειας μεταφυσικής. Αντιμετωπίζει περιπλοκά ζητήματα, τα οποία –μολονότι έχουν εντοπισθεί από τη δευτερογενή βιβλιογραφία εδώ κι αρκετές δεκαετίες– εξακολουθούσαν να μην αποτελούν το κεντρικό θέμα μιας *ad hoc* μελέτης. Υπενθυμίζουμε την πρωτογενή αναγνώριση της θεωρίας του Πλωτίνου περί μεθέξεως ως «δεκτικότητας κατά το μέτρο της δυνατότητας του δέκτου» –ένα και-ριο ζήτημα στην παρούσα εργασία– από τον Άρθουρ Χίλαρυ Άρμστρονγκ.¹ Η ανάδειξη της θεωρίας αυτής συνεχίστηκε μετά από μεγάλο διάστημα βιβλιογραφικής σιωπής. Το 1975, ο Ντομινίκ Ο'Μεάρα προκάλεσε συζήτηση που διήρκεσε μερικά χρόνια. Η μελέτη του στις ιεραρχικές δομές στην πλωτίνεια σκέψη τροφοδότησε αντιπαράθεση που κορυφώθηκε κατά τα έτη 1979-1980 μεταξύ του ίδιου και του Τζόνθαν Λι.² Χρειάστηκαν περίπου 75 χρόνια από την αρχική διάγνωση του Άρμστρονγκ, προκειμένου να υπάρξει μια εκ νέου συζήτηση με την παρούσα εργασία των Έγιολβουρ Κχιάλαρ Έμιλσον και Στίβεν Κιθ Στρέιντζ. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η εργασία οφείλει πολλά στο εκτενέστατο υπόμνημα στην *Εννεάδα* VI.4-5 του Κρίστιαν Τορνάου το οποίο προηγήθηκε 17 χρόνια (1998).³ Το μαρτυρούν αυτό οι τουλάχιστον 35 σχετικές παραπομπές. Χαρα-

¹ A. H. Armstrong, *The Architecture of the Intelligible Universe in the Philosophy of Plotinus: An Analytical and Historical Study* (Cambridge: Cambridge University Press, 1940), σ. 60.

² D. J. O' Meara, *Structures hiérarchiques dans la pensée de Plotin* (Leiden: Brill 1975)· J. S. Lee, «The Doctrine of Reception According to the Capacity of the Recipient in *Ennead* VI.4-5», *Dionysius* 3 (1979), σ. 79-97· D. J. O'Meara, «The Problem of Omnipresence in Plotinus *Ennead* VI.4-5: A Reply», *Dionysius* 4 (1980), σ. 61-73.

³ Chr. Tornau, *Plotin Enneaden VI 4-5 [22-23]: Ein Kommentar* (Stuttgart/Leipzig: Teubner, 1998).

κτηριστικά, αναφέρουμε την υιοθέτηση της εσωτερικής δομής και διαίρεσης της *Εννεάδας* όπως προτάθηκε από τον Τορνάου (σ. 31-33), καθώς και την τεκμηρίωση που παρέχει για τις πλατωνικές επιρροές της *Εννεάδας* (σ. 119). Η οφειλή αυτή, βεβαίως, δεν φαίνεται, όπως θα δειχθεί κατωτέρω, να θέτει εν κινδύνω την καινοτομία της κρινόμενης έκδοσης.

Το 1988 ο Άρμστρονγκ είχε επισημάνει για τις δύο πραγματείες ότι «δεν υπάρχει, ίσως, άλλο κείμενο στις *Εννεάδες* που να είναι περισσότερο απαραίτητο να κατανοήσουμε, εάν πρόκειται να συλλάβουμε τη σκέψη του Πλωτίνου και όλη την υπό νεοπλατωνική επιρροή σκέψη αναφορικά με το ζήτημα της φύσης και της παρουσίας του νοητού όντος, σε όλο το βάθος και πλάτος της».⁴ Εάν ο σπουδαίος αυτός Βρετανός πλωτινιστής έχει δίκαιο, τότε η μελέτη των Έμιλσον και Στρέιντζ θα πρέπει να αναγγελθεί ως απαραίτητο ανάγνωσμα τόσο προς τους μελετητές του Νεοπλατωνισμού όσο και προς κάθε φίλο του Πλωτίνου που επιθυμεί να διεισδύσει στην πολυπλοκότητα της πραγματικότητας της μεθέξεως, θεωρημένης διττά, στο πλαίσιο της σχέσης *σώματος–ψυχής* και *αισθητού–νοητού*. Έχοντας ο Πλωτίνος αντιληφθεί τη θεμελιώδη σύλληψη του Πλάτωνα, όπως αυτή αναπτύσσεται στον *Παρμενίδη*, επιχειρεί να την δια φωτίσει και να παράσχει λύση στο κυριότερο ζήτημα του διαλόγου, αυτό που στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία έχει πλέον κωδικοποιηθεί ως το ‘αίνιγμα του ιστίου’. Η πραγματεία 4 και 5 της *6ης Εννεάδας*, την οποία ο Πορφύριος ταξινόμησε ως 22η και 23η στη σειρά των πλωτινικών κειμένων, φέρει –παραπλανητικά, κατά το ότι παραλείπεται η έμφαση στην τρίτη Υπόσταση, την *Ψυχή* (όπως δείχνει ο Έμιλσον)– τον παραπεμπτικό στον *Παρμενίδη* τίτλο: *Περὶ τοῦ τὸ ὄν ἐν καὶ ταῦτόν ἄμα πανταχοῦ εἶναι ὄλον*. Ο Πορφύριος αναφέρει στη βιογραφία του Πλωτίνου τη συγκεκριμένη πραγματεία δύο φορές.⁵ Είναι την πρώτη φορά που εισάγει τον τίτλο της με τη μορφή πλάγιας ερώτησης, ως εξής: *Περὶ τοῦ τί τὸ ὄν πανταχοῦ ὄλον εἶναι ἐν καὶ ταῦτόν βιβλία δύο*. Μπορούμε κάλλιστα να υποθέσουμε ότι η εν λόγω διατύπωση του τίτλου αποτελεί για τον Πορφύριο έναν επιπλέον τρόπο παρουσίασης του Πλωτίνου –όπως και σε πολλά σημεία των *Εννεάδων* διευκρινίζεται– ως εξηγητή προβλημάτων που έχουν τεθεί από τον μεγάλο δάσκαλο Πλάτωνα.

Η μελέτη αυτή, η ιδέα της οποίας γεννήθηκε το 1990 στην Αμερική, στο *Κέντρο Ελληνικών Σπουδών* στην Ουάσινγκτον και υλοποιήθηκε στη Νορβηγία, ολοκληρώθηκε από τον Έ. Κ. Έμιλσον, Καθηγητή Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Όσλο, καθώς ο συνσυγγραφέας Σ. Κ. Στρέιντζ, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Έμπορ, έφυγε αδόκητα το 2009. Η έκδοση εκπύσσεται σε τρεις αλληλοσυμπληρούμενες διαστάσεις: εισαγωγή, μετάφραση και υπόμνημα με ερμηνευτικά σχόλια. Επιπλέον, ένα βοηθητικό για τον αναγνώστη «Σημείωμα στο Κείμενο», καθώς και μια Σύνοψη των θεματικών των κεφαλαίων της πραγματείας προεξαγγέλλουν το σώμα της μετάφρασης. Η εργασία υποστηρίζεται με

⁴ A. H. Armstrong, *Plotinus Ennead VI. 1-5* (Loeb Classical Library 445· Massachusetts: Harvard University Press, 1988), σ. 270.

⁵ Πρβ. Πορφυρίου *Περὶ τοῦ Πλωτίνου Βίου καὶ τῆς τάξεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ*, στο: A. H. Armstrong, *Plotinus Ennead I* (Loeb Classical Library 440· Massachusetts: Harvard University Press, 1966), σ. 18, 84.

τριμερή βιβλιογραφία, αποτελούμενη από πηγές, πολύγλωσσες μεταφράσεις των *Εννεάδων*, επιμέρους μελέτες αναφορικά με την VI.4-5 και λοιπές μελέτες (σ. 273-282), και συνοδευόμενη από Πίνακες αρχαίων συγγραφέων, ονομάτων και θεμάτων (σ. 283-295). Τέλος, η έκδοση προλογίζεται με το συνοπτικό εισαγωγικό, πάγιο στην εκδοτική σειρά, περίγραμμα της ζωής και της σκέψης του Πλωτίνου από τους διευθυντές της σειράς, Τζον Μ. Ντίλλον και Άντριου Σμίθ (σ. 1-10).

α) Η Εισαγωγή (σ. 17-44) ικανοποιεί τις ανάγκες κατανόησης που προκύπτουν από την πολυπλοκότητα της πλωτίνειας γραφής. Η μορφή της είναι συνεκτική και εύληπτη ακόμη και για τον αμύητο στη σκέψη του Πλωτίνου, διακρίνεται δε σε έξι συνοπτικές ενότητες. Ο Έμιλσον θεωρεί την VI.4-5 ως όλον. Αυτό σημαίνει ότι ο επιμερισμός του κειμένου από τον Πορφύριο διατηρείται στην παρούσα εργασία μόνο μορφολογικά. Ο συγγραφέας θεμελιώνει την ουσιώδη ενότητά της στο γεγονός ότι τα ζητήματα που τίθενται σε αυτή συνιστούν αλληλοσυμπληρούμενες πτυχές του κεντρικού ερωτήματος. Και το καίριο ερώτημα εν προκειμένω αφορά: α) τη φύση της Ψυχής, β) τη σχέση της ψυχής με το σώμα και γ) τη διττή φύση της μεθέξεως, των σωμάτων στην Ψυχή αφενός, και των όντων στους Θεούς αφετέρου. Τα ανωτέρω αντικατοπτρίζουν ορισμένα από τα πλέον δυσεπίλυτα προβλήματα της πλωτίνειας μεταφυσικής. Στο επίκεντρο της σκέψης του Πλωτίνου εδράζεται η ανάγκη να ριχθεί φως στο πώς η εξω-χωρική, και άρα αδιαίρετη, Ψυχή, μεταλαμβάνεται από τα υποδεέστερα αυτής, με όρους χωρικής διαιρετότητας, σώματα.

Το πρώτο μέρος της Εισαγωγής περιέχει γενικές επισημάνσεις. Ο Πλωτίνος στηρίζεται στον *Παρμενίδα* και τον *Τίμαιο*. Και οι δύο πλατωνικοί διάλογοι είχαν αναμφίβολα ωθήσει την ιδέα της μεθέξεως κατά τους χρόνους των Μέσων και Ύστερων Πλατωνικών. Ως βάση του ισχυρισμού αυτού μπορεί να ληφθεί η συζήτηση στο χωρίο 129a-134c του *Παρμενίδα* και το σχετικό με τη σύσταση της Ψυχής χωρίο στο 35a του *Τιμαίου*. Στο δεύτερο μέρος της Εισαγωγής προβάλλεται και εξηγείται η κεντρική θέση του Πλωτίνου ότι *το νοητό βασίλειο είναι αδιαίρετο και τα σώματα εν γένει μετέχουν αυτού καθ' ολοκληρίαν*. Το τρίτο μέρος συνίσταται στην ανάλυση μιας θέσης που προκύπτει ως πόρισμα από την κεντρική ιδέα. Η θέση αυτή αφορά τη θεωρία περί της «δεκτικότητας κατά το μέτρο της δυνατότητας του δέκτη». Η συγκεκριμένη σύλληψη άσκησε μεγάλη επιρροή στους Νεοπλατωνικούς, τους χριστιανούς φιλοσόφους των πρώτων αιώνων αλλά και αργότερα. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις φιλοσόφων όπως ο Ιάμβλιχος, ο Πρόκλος και ο Διονύσιος Αρεοπαγίτης, οι οποίοι προέβησαν σε εκτενή χρήση της πλωτίνειας σύλληψης συγκεφαλαιώνοντας το νόημά της με τη χρήση του όρου *ἐπιτηδειότης*. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται ως τεχνικός ήδη από τον Πλωτίνο, αν και σε περιορισμένη έκταση.

Ας επιτραπεί εδώ μια παρέκβαση ο λόγος της οποίας συνίσταται στην ανάγκη συσχέτισης της προκειμένης πλωτίνειας συγγραφής με τη σκέψη στοχαστών επί των οποίων άσκησε σημαντική επιρροή, συσχέτιση για την οποία μόλις και υπάρχει στην παρούσα εργασία μια γενική, μάλλον μερική αναφορά (σ. 28). Δεν είναι ο Πλωτίνος εκείνος που πρώτος ενεργοποιεί την τεχνική χρήση του όρου *ἐπιτηδειότης*: αυτός απαντάται ήδη στους προ

αυτού Αριστοτελικούς, και εννοώ τον Ασπάσιο και ιδίως τον Αλέξανδρο Αφροδισιέα. Στους μετά τον Πλωτίνο υπομνηματιστές του Αριστοτέλη εκτενείς χρήσεις του όρου εντοπίζονται, μεταξύ άλλων, στον μαθητή του Πρόκλου Αμμώνιο και ασφαλώς στον Ιωάννη Φιλόπονο και τον Σιμπλίκιο. Η καινοτομία, ωστόσο, του Πλωτίνου συνίσταται στο γεγονός ότι αποδίδει στην *ἐπιτηδειότητα* μεταφυσικό φορτίο απορρέον από τον μεταφυσικό προσανατολισμό της «δεκτικότητας κατά το μέτρο της δυνάμεως του δεχομένου». Αυτό σημαίνει ότι από τον Πλωτίνο και ένθεν οι χρήσεις της *ἐπιτηδειότητος* αφορούν πλέον την οντολογική μέθεξ, η οποία εν συνεχεία –και εντός του πλαισίου της χριστιανικής συνέχειας της ελληνικής φιλοσοφίας– απολήγει στη θέωση του ανθρώπου.

Ωστόσο, η *ἐπιτηδειότης* πρὸς θέωσιν που εμφανίζεται για πρώτη φορά στα *Αρεοπαγίτικα* συγγράμματα (κυρίως στο *Περὶ θείων ὀνομάτων*) και εν συνεχεία σε έργα του Μαξίμου του Ομολογητού (πρβλ. *Μυσταγωγία, Ἐκατοντάδες περὶ ἀγάπης, Περὶ διαφορῶν ἀπόρων πρὸς Θαλάσσιον*), δεν εισάγεται με όρους πλωτινικούς και άρα δεν διέπεται από νεοπλατωνικές προϋποθέσεις. Βεβαίως, μια πιθανή ένσταση είναι ότι η *ἐπιτηδειότης* πρὸς θέωσιν έχει το θεμέλιό της, όπως και όλη η συζήτηση περὶ θεώσεως στον Πλωτίνο, ήδη στον *Θεαίτητο* (176ab), όπου η όμοίωσις θεῶ συνιστά φυγή της ψυχής, προκειμένου να σωθεί από τα κακά που η ένωσή της με το σώμα επιφέρει. Είναι αληθές το ότι μια σαφής έννοια θεώσεως υπάρχει στην αντίληψη που εισηγείται ο Πλάτων. Η ανάπτυξή της, ωστόσο, από τον Πλωτίνο στηρίζεται στην ισχυρή πεποίθησή του ότι το σώμα είναι κάτι το κακό. Το μαρτυρεί αυτό ο μαθητής του Πορφύριος, όταν επισημαίνει –ήδη στην αρχή της βιογραφίας του Πλωτίνου– ότι ο δάσκαλός του διακατεχόταν από ντροπή για το σώμα του και για κάθε τι που προέδιδε την καταγωγή του. Ωστόσο, ο αναγωγισμός της πλατωνικής θεωρίας των Ιδεών δεν απορρέει από την αποστροφή του συγκεκριμένου, όπως την βιώνει ο Πλωτίνος, αλλά ακριβώς από την ανάγκη να εντοπιστούν εκείνες οι αμετάβλητες, θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες δικαιώνουν τα συγκεκριμένα όντα που τελούν υπό μεταλλαγή, κίνηση και εν τέλει φθορά και θάνατο. Επομένως, η ανωτέρω ένσταση είναι μάλλον αβάσιμη, διότι παραβλέπει την κρίσιμη διαφοροποίηση που προκύπτει άμα τη εμφανίσει της *ἐπιτηδειότητος* πρὸς θέωσιν στον Αρεοπαγίτη. Η διαφοροποίηση έγκειται στο ότι το σώμα δεν εμπίπτει λιγότερο από την ψυχή στην ίδια οντολογική κατηγορία του *κτιστού* για την οποία γίνεται λόγος κατωτέρω. Και επομένως στον Αρεοπαγίτη η συζήτηση περὶ θεώσεως προϋποθέτει και τη συμπερίληψη της πηγής ντροπής για τον Πλωτίνο, το ανθρώπινο σώμα.

Ισχυριστήκαμε ανωτέρω ότι ο Πλωτίνος καινοτομεί σε σχέση με τους Αριστοτελικούς, καθώς προσδίδει στην *ἐπιτηδειότητα* νέα διάσταση που υπερβαίνει το φυσικό φορτίο της (μέχρι τότε η έννοια αναφέρεται στην αριστοτελικώς προσδιορισμένη εγγενή ικανότητα της φύσης για μετάβαση από το δυνάμει στο *ἐνεργεῖα*). Ωστόσο, αυτή η καινοτομία εξαντλείται προ των χριστιανών φιλοσόφων και Αγίων Διονυσίου και Μαξίμου. Τι σημαίνει αυτό; Η ριζική παράμετρος που έχει εν τω μεταξύ τεθεί με σαφήνεια και θεμελιωθεί από τους Καππαδόκες στοχαστές και Πατέρες της Εκκλησίας του 4ου αιώνα μ.Χ. και η οποία θέτει –κατά μία έννοια– την πλωτίνεια καινοτομία υπό περιορισμό, είναι η ασυμμετρία που εισάγεται με την καινοφανή διάκριση *κτιστού*–*ακτίστου*. Στο πλωτίνειο σύστημα η

φύση εντοπίζεται εντός της τρίτης Υποστάσεως και των διαβαθμίσεών της, δηλαδή την κοσμική Ψυχή και τις φυσικές ψυχές, και είναι ομοούσια με την πρωταρχική Υπόσταση, δηλαδή το Εν, το Αγαθό, τον Θεό. Η θεωρία της απορροής, η οποία αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της πλωτίνειας κοσμολογίας, αντιλαμβάνεται την υπερχειλίση της θείκης αγαθής ουσίας, της εσωτερικής ενέργειας του Ενός, ως εξωτερική ενέργεια της πρώτης Υποστάσεως, η οποία προκαλεί τη σύσταση των λοιπών Υποστάσεων, του Νοός και της Ψυχής. Αυτό, λοιπόν, το οποίο απορρέει από το Εν, δεν είναι τίποτε λιγότερο από την ίδια την ουσία του, με τη μόνη διαφορά ότι το απορρέον υστερεί του Ενός λόγω ετερότητας. Άρα ο Νους, ως κάτι άλλο από το Εν, αυτοδίκαια, είναι Υπόσταση υποδεέστερη του Ενός.

Επιπλέον, η πλωτίνεια διάκριση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ενέργειας του Ενός εξελίσσεται σε μια άλλη διάκριση που θεμελιώνουν οι Καππαδόκες και διατρανώνουν οι Διονύσιος και Μάξιμος, αυτήν της θείας ουσίας – θείας ενέργειας. Ο Πλωτίνος διακρίνει δύο καταστάσεις της μίας Υποστάσεως, του Ενός: την μονήν και την πρόοδον. Και οι δύο είναι καταστάσεις ενέργειας και προσδιορίζονται καταφατικά ως τέτοιες. Η υπόσταση θεμελιώνεται από τον Πλωτίνο επί τη βάσει μιας ενέργειας συστατικής του αυτού και μιας ενέργειας συστατικής του ετέρου. Η συστατική του αυτού ενέργεια συνιστά την ουσία του Ενός. Δηλαδή, ουσία και ενέργεια στο Εν, σε αντίθεση με τους Καππαδόκες, είναι ένα και το αυτό. Η θεωρία της απορροής μάς αναγκάζει να θεωρήσουμε τις λοιπές Υποστάσεις, Νου και Ψυχή, όχι ως ομοούσιες αλλά ομοιούσιες –θα λέγαμε– του Ενός. Με τον όρο ομοιούσιες ή ομοιοούσιες εννοούμε ότι η λογική της μεταφυσικής ιεραρχίας του Πλωτίνου στηρίζεται α) στο θεμέλιο της μεθέξεως (η μέθεξη συνεπάγεται ότι η ουσία των δευτέρων του Ενός Υποστάσεων δεν είναι δεδομένη και άρα δεν μπορεί να είναι *ταυτές* ως προς την ουσία, δηλαδή ομοούσιες) και, β) στο γεγονός της σταδιακής απομείωσης της ουσίας του Ενός. Έσχατο επακόλουθο της απομείωσης αυτής είναι η ύπαρξη ενός απώτατου, κατώτατου και συνάμα παράδοξου επιπέδου στην ιεραρχία, που είναι το Κακό, το οποίο δεν είναι άλλο από την παντελή στέρηση, πλήρη έλλειψη ουσίας, δηλαδή –όπως το λέει η λέξη– απουσία.

Μιλώντας, επομένως, ανωτέρω για θέωση θα πρέπει κανείς να διακρίνει μεταξύ των κάτωθι. Αφενός, αυτού που θεωρεί ο Πλωτίνος, ερμηνεύοντας την *ομοίωση θεού* που εισηγείται ο Πλάτων στο 176ab του *Θεαίτητου*, ως δυνατότητα της ουσίας για θέωση, η οποία τον οδηγεί στην επισήμανση της τρίτης ουσιώδους ενέργειας των υποστάσεων – εξαιρουμένου του Ενός– την *επιστροφήν*. Αφετέρου, της δυνατότητας όχι της ουσίας – καθώς η ουσία είναι κτιστή και άρα δεν μπορεί να γίνει αυτό που εκ φύσεως δεν είναι– αλλά της βουλήσεως και της γνώμης, που, αν και κτιστές ιδιότητες, ως προσωπικές που είναι προϋποθέτουν την παραδοχή ενός άκτιστου προσωπικού θεού που προβαίνει εν ελευθερία σε δημιουργία όντων εκ του μηδενός και όχι σε υποστασιοποίηση της θείας ουσίας του σε ομοιούσιες, όπως δείξαμε, ετερότητες. Είναι επί τη βάσει της δεύτερης διάκρισης που οι χριστιανοί φιλόσοφοι, ιδίως ο Μάξιμος Ομολογητής, εμπλουτίζουν τη νεοπλατωνική *επιτηδειότητα* διακρίνοντάς την σε *ουσιώδη* και *γνωμική*.⁶ Επιπλέον, είναι

⁶ Ο περιορισμένος χώρος της βιβλιοκριτικής δεν επιτρέπει την περαιτέρω ανάπτυξη

στο ίδιο πλαίσιο που η θέωση νοείται ως δυνατότητα που πραγματοποιείται δια της εκούσιας κοινωνίας και μετοχής των όντων στη ζωή του σαρκωμένου Λόγου και τις άκτιστες θείες ενέργειες, και όχι στη θεία ουσία όπως την θεωρεί ο Πλωτίνος. Κλείνοντας την παρέκβαση, σημειώνουμε ότι τα ανωτέρω ζητήματα αναλαμβάνονται και από τη μεσαιωνική μεταφυσική του Θωμά Ακινάτη, σαφώς επηρεασμένου από τα έργα των Αγίων Διονυσίου Αρεοπαγίτη (χάρη στις μεταφράσεις του Βουργουνδίου της Πίζας και του Γκροσσετέστε), Μαξίμου του Ομολογητού και Ιωάννου Δαμασκηνού (σ. 28-29, σημ. 5).

Επιστρέφοντας στη δομή της Εισαγωγής, η τέταρτη ενότητα ακολουθεί ως εξηγητική της γραμμής της πλωτίνειας επιχειρηματολογίας, ενώ η επόμενη θέτει την *Εννεάδα* VI.4-5 εντός της συνάφειας του όλου των πλωτινικών έργων. Στο τελευταίο τμήμα της Εισαγωγής ο συγγραφέας δείχνει πώς το κεντρικό θέμα των σχέσεων σώματος–ψυχής και το παράλληλο πρόβλημα της μεθέξεως είναι διπτό και αλληλένδετο.

β) Η μετάφραση (σ. 59-113) ετοιμάστηκε κυρίως από τον Στρέιντζ. Αναπαράγει το πρωτότυπο σε απλά, αλλά όχι απλουστευτικά, εύληπτα αγγλικά. Η απόδοση του ελληνικού κειμένου είναι ακριβής και αξιόπιστη. Η έκδοση του πρωτοτύπου κειμένου που χρησιμοποιήθηκε είναι της Οξφόρδης, κι εννοώ τη ρωμαλέα εργασία των Πολ Χένρι και Χανς-Ρούντολφ Σβάιτσερ⁷ που εκδόθηκε το 1982, ενώ λήφθηκαν παράλληλα υπ' όψιν και οι προσθήκες στο τέλος του τόμου της ίδιας έκδοσης. Οι όποιες αποκλίσεις από αυτήν την έκδοση και οι εναλλακτικές προτάσεις που εμφανίζονται στο κείμενο της μετάφρασης επισημαίνονται στο Υπόμνημα. Επιπλέον, έχοντας λάβει υπ' όψιν αρκετές μεταφράσεις του πρωτότυπου, στα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και ιταλικά, ο Έμιλσον την εμπλούτισε διασαφηνίζοντας δυσκολίες ή μονομερώς επεξεργασμένες κατά το παρελθόν αμφισημίες της γλώσσας του Πλωτίνου. Ο αναγνώστης θα διαπιστώσει τις αρετές της μεταφραστικής εργασίας, η οποία χάρη στη γραμματικοσυντακτική μορφή της καθιστά το κείμενο πλήρως προσπελάσιμο. Η αξία της συνίσταται στο ότι αναδεικνύει τη συνοχή και τη συνέπεια των λύσεων που προτείνονται από τον Πλωτίνο, αλλά και τους περιορισμούς των. Λάθη, κυρίως τυπογραφικά και σε ορισμένες μεταφραστικές επιλογές, τα οποία ο αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει σε διάφορα σημεία⁸ δεν αλλοιώνουν την πιστή απόδοση του κειμένου.

γ) Είναι αυτονόητο ότι αυτό που κανείς αποζητά να αναγνώσει σε μια τέτοιου είδους εργασία, είναι το ίδιο το Υπόμνημα (σ. 115-272). Ο αναγνώστης θα το καλοδεχθεί για τους ακόλουθους, τουλάχιστον, λόγους. Το κείμενό του διαιρείται σε μικρές ενότητες που παρακολουθούν την εσωτερική δομή της σκέψης του Πλωτίνου και την ανάπτυξη

των τιθέμενων ζητημάτων. Όστε οι αναγνώστες παραπέμπονται στα πρωτογενή έργα για τον σχηματισμό ίδιας γνώμης.

⁷ P. Henry & H.-R. Schwyzer, *Plotini opera*, III: *Enneas VI* (Oxford Classical Texts· Oxford: Oxford University Press 1982).

⁸ Ενδεικτικά αναφέρουμε: στη φράση «that the a likeness» (σ. 30) το "the" περιτεύει· η φράση «means in a unity» (σ. 127) όφειλε να είναι «to be in a unity», ενώ η έμφαση του Πλωτίνου «να όντως λαμβάνωσι, στο VI.5.10.32 (σ. 108), παραλείπεται στη μετάφραση.

του επιχειρήματος. Επιπλέον, τελεί σε μορφολογική αντιστοιχία προς τα κεφάλαια και τις υποενότητες της μετάφρασης, με την πεμπτούσια κάθε ενότητας της πραγματείας να προλέγεται –εν είδει προεξαγγελτικού τίτλου– σε κάθε τμήμα του υπομνήματος. Ο Έμιλσον θεωρεί την VI.4-5 ως ενιαίο κείμενο. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στο Υπόμνημα, καθώς τα σχόλιά του αναπτύσσονται εις βάθος και κατά πλάτος, επιτυγχάνοντας έτσι να συσχετίσουν ιδέες που, μολονότι συζητιούνται και σε άλλες πραγματείες, αφορούν – άμεσα ή έμμεσα– τα κεντρικά ερωτήματα της παρούσας. Η προσφερόμενη ανάλυση είναι σαφής: παρέχει δε με ρέοντα λόγο εντατική συζήτηση των λύσεων που προτείνει ο Πλωτίνος. Στοχεύει στην ανακεφαλαίωση των κεντρικών πεποιθήσεων και των παραμέτρων της σκέψης του, ενώ παράλληλα ιχνηλατεί τα όριά της σε σχέση με το ζήτημα της πανταχού παρουσίας του όντος ως ενιαίου και ταυτού. Η θεμελιωμένη γνώση του συγγραφέα και ο ισχυρός, διαπεραστικός νους του κατορθώνουν να αποδώσουν ερμηνευτικά πολύπλοκες πλωτινικές διατυπώσεις με εύληπτες προτάσεις, επ' ωφελεία του ερευνητή αλλά και του απλού αναγνώστη. Το υπόμνημα υποστηρίζεται με σημειώσεις και αναφορές στη δευτερογενή βιβλιογραφία, η οποία εισάγεται στη συζήτηση τόσο ως υποστηρικτική των όσων συζητώνται όσο και ως αντικείμενο κριτικής.

Παρά το ότι το περιεχόμενο της *Εννεάδας* VI.4-5 ενδέχεται να απαιτεί κόπο από τους νότες των αναγνωστών, το βιβλίο έχει εύχρηστο μέγεθος και όγκο φιλικό, κάτι το οποίο συνηγορεί –στο επίπεδο του αισθητού– υπέρ μιας ευχάριστης μελέτης. Για το εμπροσθόφυλλο έχει έξυπνα επιλεγεί ως διάκοσμος η απεικόνιση μιας χιονονιφάδας, η οποία "επικυρώνει" επιστημονικά την εγκυρότητα των φιλοσοφικών πεποιθήσεων του Πλωτίνου. Πράγματι, η δομή φράκταλ την οποία υπαινίσσεται η χιονονιφάδα είναι το θεμελιώδες εκείνο πρότυπο, κάθε μέρος του οποίου αναπαριστά την ίδια μαθηματική μορφή που διέπει το όλον.⁹

Δημοσιεύθηκε: 26.12.2015

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Παύλος, Παναγιώτης: (Βιβλιοκρισία του:) Eyjolfur Kjalar Emilsson & Steven Keith Strange: *Plotinus Ennead VI.4 and VI.5: On the Presence of Being, One and the Same, Everywhere as a Whole* (Las Vegas/Zurich/Athens: Parmenides Publishing, 2015). *Κριτικά* 2015-10, <<http://www.philosophica.gr/critica/2015-10.html>>.

⁹ Η παρούσα βιβλιοκρισία αποτελεί εμπλουτισμένη και συμπληρωμένη εκδοχή βιβλιοκρισίας που δημοσιεύεται στα αγγλικά στο περιοδικό *Dionysius* 33 (Δεκέμβριος 2015). Ο συντάκτης της εκφράζει θερμές ευχαριστίες προς τους ανώνυμους κριτές της, τόσο για τα χρήσιμα και απαραίτητα σχόλιά τους, τις διορθώσεις και υποδείξεις τους για την άρθρα –κατά το μέτρο της δυνάμεώς του– μορφή του κειμένου, όσο και για τις πρόσφορες για περαιτέρω ανάπτυξη σκέψεις που γεννήθηκαν χάρη στις ανωτέρω παρεμβάσεις.